

2. ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Τη λέξη δημοσιογράφος μεταχειρίστηκε πρώτη φορά, τη 10^η Ιανουαρίου 1841, ο Συριανός Ιωάννης Ισιδωρίδης Σκυλίτσης, ο μεταφραστής των «Αθλίων» και ιδρυτής της «Ημέρας» στην Τεργέστη, στην αίτησή του προς τον δήμαρχο Ερμουπόλεως για την πολιτογράφησή του, όπως μας πληροφορεί ο Δημήτριος Χάλαρης (Χάλαρης, 2006:73) στην έρευνά του που δημοσιεύεται στο 12^ο τεύχος του εντύπου «Δημοσιογραφία και Τύπος», με τίτλο «Περί τυπογραφίας εν Σύρω».

Ο δημοσιογραφικός λόγος αποτελεί ένα από τα είδη λόγου μαζικής επικοινωνίας, σύμφωνα με τον Σωφρόνη Χατζησαββίδη. Όπως αναφέρει στο βιβλίο του «Ελληνική γλώσσα και Δημοσιογραφικός λόγος, θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις», εκφράζεται μέσω όλων των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (τηλεόραση, ραδιόφωνο, ίντερνετ, εφημερίδες, περιοδικά) και συμβιώνει με άλλα είδη λόγου, όπως ο πολιτικός, θεατρικός, λογοτεχνικός λόγος, αλλά και δανείζεται από αυτούς υφολογικά, σημασιολογικά και μορφολογικά στοιχεία (Χατζησαββίδης, 1999:28).

Είναι λοιπόν, όπως διαπιστώνει ο ίδιος, δημόσιος λόγος και διαμορφώνει την ονομαζόμενη «κοινή γνώμη» μεταφέροντας περιγραφές, σχόλια, απόψεις, απορίες, διαμαρτυρίες, επαίνους, κριτικές, αλλά και αξίες, ιδέες, αντιλήψεις που προσλαμβάνονται από τους δέκτες και διαμορφώνουν τάσεις.

Ο δημοσιογραφικός λόγος, και ιδίως ο προφορικός, συμμετέχει, όπως και τα άλλα είδη του λόγου, στην εξέλιξη της γλώσσας, έχει το δικαίωμα να «παραβιάζει» μορφολογικά τα σημαίνοντα, να κινείται ελεύθερα και να υιοθετεί μορφές, οι οποίες επιβάλλονται από το θέμα, την κοινωνία, την αισθητική αντίληψη και τη «γραμμή» του μέσου.

Ο δημοσιογράφος είναι ο νόμιμα εντεταλμένος και επιφορτισμένος με το καθήκον της παραγωγής του δημοσιογραφικού λόγου. Ωστόσο τίθεται σωρεία επιφυλάξεων ως προς τη διατυπωθείσα πρόταση, *όχι αδικαιολόγητα*, σημειώνει ο Χατζησαββίδης, που θα αμφισβητούσαν την ύπαρξη καθορισμένων ορίων της δημοσιογραφικής ταυτότητας και του δημοσιογραφικού επαγγέλ-

ματος, αφού ο καθένας, ο «δημόσιον λόγον ποιών» είναι δυνάμει —είτε αυτο-αποκαλούμενος, είτε ετεροαποκαλούμενος— δημοσιογράφος. Είναι γνωστό ότι στη σύνταξη ενός δημοσιογραφικού κειμένου υπεισέρχονται και επεμβαίνουν και άλλοι παράγοντες, όπως η ιδεολογικοπολιτική «γραμμή» του μέσου, τεχνικοί παράγοντες (θέση, μέγεθος, χρόνος κ.τ.λ.), η επικαιρότητα, ο σκοπός.

Υπάρχει η άποψη ότι ο δημοσιογραφικός λόγος είναι αυτός που πληροφορεί και ενημερώνει. Πράγματι, υπογραμμίζει ο Σ. Χατζησαββίδης, και όταν δεν πληροφορεί, ενέχει την επιθυμία για πληροφόρηση, μόνο που δεν είναι το μοναδικό είδος λόγου που επιτελεί τη λειτουργία της πληροφόρησης.

Ο δημοσιογραφικός λόγος επιχειρεί να διατηρήσει την εντύπωση της αντικειμενικότητας, χρησιμοποιώντας μία σωρεία ρητών και άρρητων μέσων που επηρεάζουν τη μορφή, το λεξιλόγιο, τη σύνταξη και τη δομή του. Το εγχείρημα της εκφοράς αυτού του λόγου δεν παύει όμως να είναι προϊόν μιας ιδεολογίας συναρτώμενης από τις επιμέρους ιδεολογίες των ατόμων που διαμορφώνουν τη συνολική ιδεολογία του μέσου από το οποίο εκπέμπεται ο δημοσιογραφικός λόγος.

Λέγεται —χωρίς να έχει αμφισβητηθεί—, συνεχίζει ο καθηγητής γλωσσολογίας, πως ο Τύπος αποτελεί την «τέταρτη εξουσία» μετά τις νομοθετική, δικαστική, εκτελεστική (Χατζησαββίδης, 1999:40).

Πράγματι, το 1828 ο Βρετανός ιστορικός Macaulay επονόμασε το δημοσιογραφικό θεωρείο του κοινοβουλίου «τέταρτη εξουσία» του κράτους και από τότε παρέμεινε. Ως εξουσία λοιπόν, εκφράζεται και μέσω του εξουσιαστικού λόγου που φέρει τα εξής χαρακτηριστικά γνωρίσματα:

- A) αναγκάζει τον δέκτη σε σιωπή και άρα σε υποταγή
- B) εκφωνείται από ένα εντεταλμένο από την κοινωνία άτομο, το οποίο είναι φορέας κάποιας εξουσίας
- Γ) επικαλείται την αντικειμενικότητα και την αλήθεια
- Δ) είναι συχνά συνθηματικός (π.χ., οι τίτλοι των εφημερίδων ή οι υπότιτλοι στις τηλεοράσεις)
- E) ο παραγωγός του έχει πρόσβαση στις πηγές πληροφόρησης και στους μηχανισμούς δημοσιοποίησης των μηνυμάτων (Hargreaves, 2005:4).

Με δεδομένη τη δύναμη που του παρέχει η εξουσία του, ο δημοσιογραφικός λόγος είναι πιθανό να ολισθαίνει παθολογικά λόγω των συνειδητών συχνά επιλογών ορισμένων δημοσιογράφων που εκμεταλλεύονται τη χρήση της γλώσσας, υπογραμμίζει ο καθηγητής Σ. Χατζησαββίδης. Αυτό μπορεί να σημαίνει πέρα από τα λάθη στη δομή και την πληρότητα του κειμένου, ασάφειες, υπερβολές, αδόκιμες παραθέσεις γεγονότων, έμμεση καθοδήγηση του αναγνωστικού ή τηλεοπτικού κοινού και ακροατηρίου.

Ο δημοσιογράφος είναι ενδεχόμενο να μην παραθέσει όλα τα γεγονότα, να τα παρουσιάσει σύμφωνα με την αντίληψή του, να τα παραποιήσει, να μην αναφερθεί στο συγκεκριμένο συμβάν, να αποφύγει τη ρητή τοποθέτηση σε ένα σχόλιο, να μειώσει την αξία του θέματος, να αναδείξει άλλα σημεία της συνέντευξης ως πιο σημαντικά, να χρησιμοποιήσει λέξεις διαφορετικές ή απλώς να βάλει κάποιο σημείο στίξης όπως είναι το ερωτηματικό στο τέλος μιας πρότασης δημιουργώντας άλλες εντυπώσεις.

Τους τρόπους μέσω των οποίων ολισθαίνει παθολογικά, καθώς ο δημοσιογράφος «υπεκφεύγει» ή χρησιμοποιεί άλλες εκφάνσεις του λόγου για να ξεγλιστρήσει, θα παραθέσουμε αναλυτικά στη συνέχεια.

Στο σημείο αυτό θα παραθέσουμε τυπολογικά τα είδη των δημοσιογραφικών λόγων που εμφανίζονται στα ΜΜΕ.

Γενικά Είδη	Ειδικά Είδη
Ειδησεογραφικός λόγος	Ειδήσεις, ειδήσεις με σχόλια, ρεπορτάζ
Σχολιογραφικός λόγος	Άρθρα, σχόλια, χρονογραφήματα, επιφυλλίδες, κριτικές, παραπολιτικά σημειώματα
Λόγος των τίτλων	Τίτλοι, σύντομες ειδήσεις
Λόγος των συνεντεύξεων	Ατομικές συνεντεύξεις, εκπομπές λόγου

(Χατζησαββίδης, 1999:49)

Το μέσο διά του οποίου μεταβιβάζεται ο λόγος επηρεάζει τη μορφή του δημοσιογραφικού λόγου, με την έννοια ότι εισάγει στοιχεία του προφορικού λόγου στον γραπτό και το αντίθετο. Πιο συγκεκριμένα, τα στοιχεία που συγκροτούν τη «γραπτότητα» είναι η αυστηρή κειμενική δομή, η αυστηρή σύνταξη, το λόγιο λεξιλόγιο και τα συμπυκνωμένα νοήματα. Αναφορικά με την προφορικότητα του δημοσιογραφικού λόγου τα στοιχεία που τη συγκροτούν είναι η χρήση λέξεων του καθημερινού προφορικού λόγου, οι ελλείψεις, οι επαναλήψεις, οι στερεότυπες εκφράσεις, οι ανακολουθίες, το οικείο ύφος κ.ά. Στο σημείο αυτό μπορούμε λοιπόν να κατηγοριοποιήσουμε τα είδη του δημοσιογραφικού λόγου ανάλογα με τον βαθμό προφορικότητας ή εγγραμματοσύνης που περιέχει το καθένα από αυτά.

ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΤΗΤΑ

- 0 Εκπομπές λόγου (ηλεκτρονικός Τύπος)
- 1 Συνέντευξη μη προσχεδιασμένη (ηλεκτρ. Τύπος)
- 2 Ρεπορτάζ σε απευθείας σύνδεση (ηλεκτρ. Τύπος)
- 3 Λόγος χιουμοριστικός (έντυπος Τύπος)
- 4 Σχολιασμός επικαιρότητας (ηλεκτρ. Τύπος)
- 5 Τίτλοι (έντυπος Τύπος)
- 6 Ειδήσεις (ηλεκτρ. Τύπος)
- 7 Χρονογράφημα, επιφυλλίδα (έντυπος Τύπος)
- 8 Άρθρο (έντυπος Τύπος)
- 9 Κριτική (έντυπος Τύπος)
- 10 Ειδήσεις (έντυπος Τύπος), τηλεκείμενο (τηλεόραση)

ΕΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣΥΝΗ

(Χατζησαββίδης, 1999:48)

Αναφορικά με το γραμματικό-συντακτικό του επίπεδο, ο δημοσιογραφικός λόγος οφείλει να προσαρμόζεται στους κανόνες της επίσημης ρυθμιστικής γραμματικής της εθνικής γλώσσας, η οποία είναι ζωντανή και εξελίσσεται διαρκώς, ακολουθεί και ο ίδιος μια εξελικτική πορεία, η οποία, χωρίς να παραβιάζει τους κανόνες μορφολογίας, υιοθετεί κάποιες μορφές που επιβάλλονται από το θέμα ή την κοινωνία (Χατζησαββίδης, 1996). Χαρακτηριστικά παραδείγματα της λεγόμενης παθολογίας του δημοσιογραφικού λόγου είναι αποκλίσεις από τους ορθογραφικούς, μορφολογικούς και συντακτικούς κανόνες της επίσημης γλώσσας, λάθη στη δομή του κειμένου, αδόκιμες σημασιολογικές χρήσεις κ.λπ.

Τέλος, σε πολλές περιπτώσεις ο παραγωγός του δημοσιογραφικού λόγου κάνει χρήση λέξεων ή εκφράσεων, οι οποίες δεν αποτελούν γλωσσικά στοιχεία της ελληνικής γλώσσας, ή ακόμα και φράσεων κλισέ, οι οποίες έχουν πολύ λόγιο ή λαϊκό ύφος. Ακόμα, με την επιρροή των ξένων γλωσσικών δανείων δημιουργεί νεολογισμούς, π.χ., τα «παραθετικά σύνθετα» του τύπου νόμος-πλαίσιο το οποίο είναι μετάφραση από τα Γαλλικά του *loi-cadre* (Χατζησαββίδης, 2001).

2.1. Δημοσιογραφικός λόγος – ρητορικός λόγος

Ο δημοσιογραφικός λόγος, όπως προαναφέρθηκε, είναι δημόσιος λόγος, οι πηγές του βρίσκονται στα δημόσια γεγονότα και απευθύνεται σε δέκτες, που θέλουν να αποκτήσουν σαφή γνώση του γεγονότος.

Υπάρχει, δηλαδή, πομπός-παραγωγός του δημοσιογραφικού λόγου και δέκτης-ακροατής/ αναγνώστης.

Ο δημοσιογράφος καλείται να πείσει το «ευρύ κοινό» για την αλήθεια και την αντικειμενικότητα της είδησης, στηριζόμενος σε πραγματικά στοιχεία, αποδείξεις του γεγονότος.

Και ο ρητορικός λόγος, σύμφωνα με τον αρχαίο φιλόσοφο Αριστοτέλη, περιέχει τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Όπως αναφέρει: «Η τέχνη του ρήτορα συνίσταται στην ανεύρεση και στην ανάπτυξη αποδείξεων». Θεωρεί, ως σπουδαιότερο σημείο της ρητορικής τέχνης, εκείνο που αναφέρεται στις αποδείξεις, στην πειθώ, που πρέπει να είναι το αποτέλεσμα του ρητορικού λόγου (Στρατάκης, 2000:237).

Ο Αριστοτέλης διερευνά την ουσία της ρητορικής, δέχεται ότι αυτή είναι τέχνη τυπική (όπως η λογική ή τα μαθηματικά) και αναφέρεται στη διάταξη του λόγου και στη χρήση των αποδείξεων, ανεξάρτητα προς το ουσιαστικό περιεχόμενο του ρητορικού λόγου, δηλαδή οι κανόνες της δεν επηρεάζονται από το θέμα, αλλά αντιθέτως εφαρμόζονται σε κάθε θέμα. Όπως ακριβώς και στον δημοσιογραφικό λόγο που έχει συγκεκριμένα γνωρίσματα που βρίσκουν εφαρμογή σε κάθε είδηση ή γενικότερα γεγονός.

Η μέθοδος της ρητορικής δεν είναι αυστηρά επιστημονική, λόγω του κοινού στο οποίο απευθύνεται, ακριβώς όπως στον δημοσιογραφικό λόγο, που απλουστεύει τους τρόπους εκφοράς του, για να γίνεται αντιληπτός από το «ευρύ κοινό». Αντίθετα με τον δημοσιογραφικό λόγο όμως, η ρητορική δεν ενδιαφέρεται μόνο για το αληθές, αλλά και για το απλώς αληθοφανές, αφού σκοπός της είναι το να πείσει και προς τούτο δεν είναι ανάγκη να είναι αληθινά τα όσα ο ρήτορας υποστηρίζει, αρκεί να τα εμφανίσει ως αληθινά (ή, από μία άλλη άποψη, δεν αρκεί να είναι αληθινά, αν δεν κατορθώσει να τα εμφανίσει ως αληθινά).

Το κοινό σημείο δημοσιογραφικού και ρητορικού λόγου όσον αφορά στα προαναφερθέντα είναι ότι ο δημοσιογράφος είναι πιθανό να διαστρεβλώσει το αληθές, παραποιώντας το, προσπερνώντας το, μειώνοντάς το κ.ο.κ.

Στο βιβλίο «Επικοινωνία-MME και Ρητορική Τέχνη» ο Μιχάλης Στρατάκης προσθέτει ότι: «Μία άλλη διαπίστωση του Αριστοτέλη είναι ότι κάθε προσπάθεια πειθούς, δηλαδή κάθε ρητορικός λόγος, προϋποθέτει αμφισβήτηση επί ενός οιοδήποτε σημείου. Και το μεν αμφισβητούμενο σημείο, το θέμα δηλαδή του λόγου, είναι άσχετο ως προς τη ρητορική τέχνη, η δε μορφή που παίρνει κάθε αμφισβήτηση, ανάγεται σε ορισμένους τύπους, που μπορούν να απαριθμηθούν και να εξαντληθούν.

Πρόκειται για τους κοινούς τόπους, όπως τους ονομάζει, λόγου χάρη, ανεξαρτήτως θέματος του λόγου, η αμφισβήτηση θα στρέφεται στο αν τούτο υπάρχει ή δεν υπάρχει, αν είναι ωραίο ή όχι, αν είναι συμφέρον ή όχι κ.ο.κ.

Επομένως αυτά που πρέπει να έχει υπόψη του ο ρήτορας είναι οι τύποι, τα καλούπια της τυπικής αυτής τέχνης της ρητορικής και μέσα σ' αυτά —αν καλά τα γνωρίζει— μπορεί να τοποθετήσει οποιοδήποτε θέμα».

Όπως σημειώνει, υπάρχουν τρία είδη ρητορικής. Ο πολιτικός, ο δικανικός και ο πανηγυρικός λόγος (Στρατάκης, 2000:241).

«Ο πολιτικός αναφέρεται στο μέλλον. Πράγματι, δίνει κανείς πάντοτε συμβουλές για εκείνα που πρόκειται να συμβούν στο μέλλον, είτε υποστηρίζοντας είτε καταπολεμώντας μία πρόταση. Ο δικανικός λόγος αφορά το παρελθόν, διότι πάντοτε περί εκείνων που έχουν ήδη παραχθεί ο μιν ένας κατηγορεί, ο δε άλλος απολογείται. Ο πανηγυρικός δε λόγος αναφέρεται μιν κυρίως στην παρούσα χρονική περίοδο, διότι γενικώς ο έπαινος ή η μομφή αποδίδονται σε επίκαιρα γεγονότα, συχνά όμως, εκτός αυτών, χρησιμοποιείται και υπενθυμίζεται το παρελθόν ή διατυπώνονται προβλέψεις για το μέλλον».

Τα κοινά χαρακτηριστικά στα είδη των λόγων είναι:

«Σε κάθε λόγο είναι ανάγκη να χρησιμοποιηθούν επιχειρήματα σχετικά με το αν η πράξη που συζητείται είναι δυνατή ή αδύνατη, τούτο δε διότι οι μιν (πολιτικοί ρήτορες) πρέπει να προσπαθήσουν να αποδείξουν ότι κάτι πρόκειται να γίνει, οι δε (δικανικοί ρήτορες) ότι κάτι συνέβη. Επίσης σε όλα τα είδη του λόγου χρησιμοποιούνται επιχειρήματα σχετικά με το μέγεθος των συζητούμενων πράξεων» (Στρατάκης, 2000:245).

Ο μεγάλος Έλληνας φιλόσοφος, στα «Περί ενθυμημάτων», σημειώνει ότι είναι θέμα αρχής ο ρήτορας να κατέχει το ζήτημα που πρόκειται να αναπτύξει και να έχει τη δυνατότητα να ενδυναμώσει τα επιχειρήματά του με όσο το δυνατόν περισσότερα γεγονότα γύρω από αυτό. Ακριβώς όπως και ο δημοσιογράφος που είναι υποχρεωμένος να γνωρίζει καλά την είδηση και να τη στοιχειοθετεί με όσο το δυνατόν περισσότερες ουσιαστικές λεπτομέρειες. Όπως και ο δημοσιογράφος δεν πρέπει να χρησιμοποιεί «τεχνάσματα» στον λόγο μόνο για να «υπεκφύγει», να υπερβάλλει, να δίνει λάθος πληροφορίες για τα αίτια που προκάλεσαν ένα γεγονός ή να αποσιωπεί στοιχεία της είδησης, έτσι και ο ρήτορας έπρεπε να είναι συνεπής με αυτές τις αρχές (Στρατάκης, 2000:247).

Μάλιστα, όπως επισημαίνει στην εισήγησή του για το Συνέδριο «Δημοσιογραφία και Γλώσσα» που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στις 15 και 16 Απριλίου του 2000, για λογαριασμό του Μορφωτικού Ιδρύματος της ΕΣΗΕΑ, ο δημοσιογράφος-συγγραφέας Παντελής Μπουκάλας, αναφερόμενος στον

καθηγητή κλασικής φιλολογίας του ΑΠΘ Δημήτρη Μαρωνίτη: «Μακρινοί πρόγονοι των δημοσιογράφων είναι οι ρήτορες του πέμπτου προχριστιανικού αιώνα στην πόλη των Αθηνών ή ακόμη οι περιοδεύοντες σοφιστές».

Τα παραπάνω λόγια αποτέλεσαν μέρος της εισήγησης του Δημήτρη Μαρωνίτη στο δημοσιογραφικό συνέδριο της Σαμοθράκης το 1996 (Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΑ, 2001:60).

Συμπλέοντας με την άποψη του καθηγητού κλασικής φιλολογίας ο Μ. Στρατάκης αναφέρεται στα λόγια του Αριστοτέλη στο κείμενο «Περί των φαινομενικών ενθυμημάτων»:

«– Εκείνον που προέρχεται από τέχνασμα του λόγου

– Το να αποδεικνύεις ή να ανατρέπεις ένα επιχείρημα με την υπερβολή

– Το να παρουσιάζει κανείς ως αίτιο εκείνο που δεν είναι

– Εκείνον που στηρίζεται πάνω στην αποσιώπηση του χρόνου και των συνθηκών».

Και στο «Περί της ανασκευής»:

«Επειδή τέσσερις είναι οι βάσεις των ενθυμημάτων, δηλαδή η αληθοφάνεια, το παράδειγμα, η απόδειξη και η ένδειξη, λέμε ότι ένα ενθύμημα στηρίζεται στην αληθοφάνεια όταν συνάγεται από εκείνα που συνήθως συμβαίνουν ή φαίνονται ότι συμβαίνουν».

Ο Μ. Στρατάκης συμπεριλαμβάνει πολλά ακόμη χαρακτηριστικά που σύμφωνα με τον αρχαίο φιλόσοφο αποτελούν στοιχεία του ρητορικού λόγου όπως και τα «Περί ορθής χρήσης της γλώσσας» όπου σημειώνεται:

«Βάση δε του καλού λεκτικού είναι η ορθή χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας. Τούτο συνίσταται σε πέντε σημεία κυρίως. Πρώτον μεν στους συνδέσμους, όταν προσέχουμε, αν χρησιμοποιήσουμε έναν σύνδεσμο που είναι φυσικό να επακολουθεί από έναν άλλον, να μην παραλείψουμε τον δεύτερο, διότι πράγματι μερικοί σύνδεσμοι ζητούν συμπλήρωση, όπως όταν χρησιμοποιούμε το “μεν” ή το “εγώ μεν”, χρειάζεται το “δε” ή το “ο δε (...)”. Δεύτερον είναι η χρησιμοποίηση των κυριολεκτικών εκφράσεων και όχι των γενικότερων εννοιών. Τρίτον το να αποφεύγουμε διφορούμενους όρους, εκτός εάν το κάνουμε από σκοπό, πράγμα που κάνουν πολλοί όταν δεν έχουν τι να πουν, θέλουν δε να παραστήσουν ότι κάτι λένε. Τέταρτον να κάνουμε τη διάκριση που έκανε ο Πρωταγόρας μεταξύ αρσενικού, θηλυκού και ουδέτερου γένους και να προσέχουμε όλοι οι όροι της φράσης να ανταποκρίνονται προς το αντικείμενό της, “η δ’ ελθούσα και διαλεχθείσα ώχρητο». Το πέμπτο σημείο συνίσταται στην ορθή χρήση του πληθυντικού και του ενικού αριθμού, ώστε όλοι οι όροι της φράσης να ανταποκρίνονται προς τον αριθμό στον οποίο είναι διατυπωμένο το υποκείμενό της» (Στρατάκης, 2000:252).

Η χρήση της «ορθής» γλώσσας είναι σημαντική και για τον δημοσιογραφικό λόγο καθώς έτσι μειώνονται τα ενδεχόμενα ο αναγνώστης/ακροατής να συνάγει λάθος συμπεράσματα.

Στη σύγχρονη εποχή, το να εκφράζεται κανείς ελεύθερα είναι δικαίωμα που κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα της χώρας μας. Το ίδιο και η ελευθερία του Τύπου που σύμφωνα με το άρθρο 14 του Συντάγματος «καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και διά του Τύπου στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του κράτους. Ο Τύπος είναι ελεύθερος. Η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέτρο απαγορεύονται».

Μεγάλη σημασία στην ελευθερία του λόγου έδιναν οι αρχαίοι Έλληνες. Όπως αναφέρει στο βιβλίο του «Πρόκληση για Δημοσιογραφική Δεοντολογία» ο Βασίλης Λαμπρόπουλος: «Οι προ δεκάδων αιώνων διατυπωθείσες έννοιες παραμένουν οι μοναδικές κατευθυντήριες ηθικές αρχές και για την παρούσα εποχή. Οι Ρωμαίοι δεν διέθεταν ελευθερία του λόγου, όπως την εννοούμε σήμερα. Συνεπώς δεν διέθεταν λέξη γι' αυτήν. Οι αρχαίοι Έλληνες, εν τούτοις, είχαν τέσσερις όρους που αναφέρονταν στον ελεύθερο λόγο:

- Ο παλαιότερος συναντάται στον Αισχύλο και συντίθεται από τις λέξεις “ελεύθερος” και “στόμα”. Είναι η λέξη “ελευθερόστομος”.
- Ο δεύτερος όρος συναντάται για πρώτη φορά στον Ηρόδοτο, ο οποίος αναδεικνύει την ιστορία του σε ένα είδος πεζού έπους για τη δημοκρατία. Ο όρος είναι “ισηγορία”, ο οποίος σημαίνει ότι όλοι έχουν το ίδιο δικαίωμα ομιλίας στην εκκλησία του δήμου. Η ισηγορία γίνεται έτσι συνώνυμο της πολιτικής ισότητας.
- Ο τρίτος όρος είναι η “παρρησία”. Πρωτοεμφανίζεται στα έργα του Ευριπίδη και σημαίνει τόσο την ειλικρίνεια με την οποία εκφραζόταν ο Αθηναίος πολίτης, όσο και το δικαίωμά του να μιλά ελεύθερα ως στυλοβάτης της ελεύθερης πόλης. Ο Μίλων χρησιμοποίησε μία περικοπή του Ευριπίδη στην αρχή των Αρεοπαγαιτικών του, δηλαδή της ευγενέστερης απολογίας του ελεύθερου λόγου που γράφτηκε τους τελευταίους αιώνες.
- Ο τελευταίος όρος είναι η “ισολογία”. Αναφέρεται στην ιστορία του Πολύβιου, που υπήρξε ιστορικός της Αχαικής Συμπολιτείας και αναγνώριζε την ισολογία των πόλεων που συμμετείχαν» (Λαμπρόπουλος, 1990:62).

2.2. Η υπεκφυγή και οι εκφάνσεις της

Όπως διαπιστώνεται από τα όσα προαναφέραμε, στη δημοσιογραφική γλώσσα υπάρχει μία πλειάδα «τρόπων» ώστε ο ρεπόρτερ να πει αυτό που

επιθυμεί, ώστε το ευρύ κοινό να συνάγει τα δικά του συμπεράσματα, συχνά καθοδηγούμενο.

Για να προσδιορίσουμε όμως την υπεκφυγή ώστε να μπορεί να τη διαχωρίσει ο αναγνώστης της εργασίας μας, θα παραθέσουμε μία σειρά από έννοιες, λέξεις, εκφράσεις που πιθανότατα θα εντοπίσει σε δημοσιογραφικά κείμενα και θα πρέπει να τον παρακινήσουν να ερμηνεύσει την είδηση δίνοντάς της και άλλες διαστάσεις.

Ο όρος υπεκφυγή σύμφωνα με τα ετυμολογικά λεξικά του ιδρύματος Τριανταφυλλίδη και του Γ. Μπαμπινιώτη σημαίνει: διαφυγή κάποιου κρυφά, ξεγλίστρημα με επιτηδειότητα, έντεχνη αποφυγή ρητής δήλωσης ή απάντησης, ελιγμό στον λόγο με στόχο την αποφυγή συγκεκριμένης πρότασης.

Στο ελληνοαγγλικό λεξικό του Φυτράκη η υπεκφυγή αποδίδεται με τη λέξη *evasion*: «Θέλουμε απαντήσεις και όχι υπεκφυγές: *we want straight answers, not evasions*».

Η έννοια τού εκλαμβάνω κάτι ως κάτι άλλο από αυτό που είναι, εμπεριέχει την υπεκφυγή. Για παράδειγμα: «Τον εξέλαβαν ως ύποπτο και τον συνέλαβαν». Άρα δεν ήταν ύποπτος και αυτό έγινε από λάθος.

Η υπεκφυγή σημαίνει ξεγλίστρημα. Ουσιαστικά επιχειρεί ο δημοσιογράφος, με διάφορα «λεκτικά μέσα» που του παρέχονται, να ξεγλιστρήσει από το γεγονός στο οποίο αναφέρεται και να παρουσιάσει κάτι παραπλήσιο, ή κάτι διαφορετικό, ή κάτι συμπληρωματικό ή ακόμη ούτε καν το ίδιο το γεγονός. Η δημοσιογραφική πένα έχει τη δυνατότητα να διαφύγει με διάφορες εκφράσεις όπως, για παράδειγμα: «Ίσως αν τα πράγματα ήταν διαφορετικά..., βέβαια θα μπορούσε..., ενδεχομένως να προκύψει..., κατά μία γενική ομολογία..., σύμφωνα με μία γενικότερη άποψη..., αν είχε δώσει την απαραίτητη προσοχή..., πιθανώς να αλλάξει η απόφαση...».

Επίσης ο δημοσιογράφος μπορεί να βρει μία διφορούμενη λύση για να γράψει αυτό που θέλει, πράγμα όμως που σημαίνει ότι χάνεται η ποιότητα των κειμένων του, αοριστολογεί, αφήνει ασαφή νοήματα, συχνά αναβάλλει την ανακοίνωση της είδησης, με λίγα λόγια υπεκφεύγει, διαφεύγει επιτήδεια για το ευρύ κοινό.

Υπάρχει ακόμη και η διφορούμενη προσέγγιση, δηλαδή με ορισμένες εκφράσεις ή και λέξεις ή ακόμη και με σημεία στίξης να εννοεί δύο ή και περισσότερα πράγματα ή να αφήνει ερωτηματικά και υπονοούμενα. Αν ο αρθρογράφος παραθέσει όλα τα γεγονότα μπορεί να υπεκφύγει αναλύοντάς τα, βάσει της αντιληψής του που δεν είναι κατ' ανάγκη και η «αντικειμενικότερη», όπως έχουμε προδεί.

Αν πάλι ο δημοσιογράφος αποφύγει τη ρητή δήλωση πάνω σε ένα σχό-

λιο, δηλαδή δεν πάρει καμία θέση αλλά απλώς αναφέρει: «σύμφωνα με τα όσα μας είπε ο...», τότε και πάλι έχουμε υπεκφυγή, όπως και στην περίπτωση που θα αναδείξει κάποια σημαντικά σημεία σε μία συνέντευξη ή σε μία είδηση, από κάποια άλλα.

Οι επιφυλάξεις που μπορεί να διατηρεί ο αρθρογράφος απέναντι σε ένα γεγονός σημειώνοντας, για παράδειγμα: «επιφυλάσσομαι ως προς την εξέλιξη του γεγονότος...», ίσως τα πραγματικά στοιχεία να μην είναι αυτά...», επιτρέπουν και πάλι στον δημοσιογράφο να μην πάρει άμεσα την ευθύνη των λεγομένων κάποιου προσώπου και άρα να υπεκφύγει.

Υπάρχει η δυνατότητα να αναδείξει ορισμένα σημεία μιας είδησης σε βάρος κάποιων άλλων ή ακόμη και να μην μεταδώσει την είδηση σαν να μην υπάρχει.

Ένας τρόπος για να παραπλανηθεί ο κόσμος, είναι και οι τίτλοι των εφημερίδων-περιοδικών, οι υπότιτλοι των τηλεοπτικών ειδήσεων-εκπομπών καθώς και οι ραδιοφωνικοί τίτλοι που, λόγω των λιγοστών λέξεων που χρησιμοποιούνται, γίνονται ηθελημένα ή άθελα «εργαλεία» παραπλάνησης της κοινής γνώμης.

Τα ειρωνικά σχόλια συχνά δημιουργούν και αυτά άλλες εντυπώσεις αναλόγως πώς και πότε χρησιμοποιούνται, ενώ και οι υπερβολές στον λόγο δεν δίνουν την ακριβή διάσταση των γεγονότων.

Συχνά το ευρύ κοινό διαπιστώνει παραποίηση στα γεγονότα ή στην είδηση που δεν σημαίνει κατ' ανάγκη υπεκφυγή, ωστόσο μπορεί να είναι αποτέλεσμά της. Αν, για παράδειγμα, ο δημοσιογράφος γράψει ότι σε ένα τροχαίο δυστύχημα την ευθύνη έφερε ο οδηγός του Α οχήματος, ενώ στην πραγματικότητα έφταιγε ο οδηγός του Β, υπάρχει παραποίηση στοιχείων. Αν ωστόσο ο δημοσιογράφος έχει γράψει την είδηση ως εξής: «Την ευθύνη του τροχαίου, σύμφωνα πάντα με τα στοιχεία που ανακοινώθηκαν από την τροχαία, την έχει ο οδηγός του Α αυτοκινήτου», υπάρχει υπεκφυγή από πλευράς του ρεπόρτερ με την έννοια ότι την ευθύνη της είδησης την αποδίδει στην τροχαία και άρα, αν έκανε λάθος ο ίδιος και έβαλε τον Α οδηγό αντί του Β, δεν φταίει ο ίδιος κι ας παραπλανεί το κοινό του.

Στο τηλεοπτικό ρεπορτάζ, υπάρχουν πολλά σκηνοθετικά «τεχνάσματα», όπως και στο ραδιοφωνικό, καθώς εκτός από τα λεγόμενα του δημοσιογράφου, στην υπεκφυγή συνηγορούν και τα οπτικά ή ακουστικά εφέ, η δραματοποίηση γενικότερα της είδησης, σαν να παρακολουθεί ο τηλεθεατής κινηματογραφική ταινία ή ακούει ο ακροατής καλλιτεχνικά σποτάκια.

Από πλευράς ρεπόρτερ, οι παύσεις, ο χρωματισμός της φωνής, οι ερωτηματικές προτάσεις που αφήνονται αναπάντητες ή και η σειρά των ειδή-

σεων, η προτεραιότητα που δίνεται σε ορισμένους ομιλητές από κάποιους άλλους, ο τηλεοπτικός ή ραδιοφωνικός χρόνος που καλύπτει το κάθε γεγονός μπορούν να υποκρύπτουν υπεκφυγή.

Συνοπτικά η υπεκφυγή και διάφορες εκφάνσεις της μπορούν να παρατηρηθούν όταν υπάρχουν:

- εσκεμμένα λάθη στη δομή του κειμένου
- εσκεμμένα λάθη στην πληρότητα της είδησης
- ασάφειες
- υπερβολές
- αδόκιμες παραθέσεις γεγονότων
- έμμεση καθοδήγηση του αναγνωστικού/ραδιοτηλεοπτικού κοινού
- υπαινιγμός-ξεγλίστρημα
- υποκειμενική παρουσίαση των γεγονότων
- αποσιώπηση στοιχείων μιας είδησης
- καμία αναφορά στο συμβάν
- η αποφυγή ρητής δήλωσης-τοποθέτησης σε ένα σχόλιο
- η επιμελημένη μείωση της αξίας ενός θέματος
- η ανάδειξη άλλων σημείων ως σημαντικών σε μία συνέντευξη
- η χρήση διφορούμενων εκφράσεων-λέξεων
- σημεία στίξης όπως: το ερωτηματικό, τα αποσιωπητικά
- «κατεψυγμένες» ειδήσεις
- «τεχνάσματα» του λόγου
- αοριστολογίες
- ειρωνικά σχόλια
- παραποίηση στοιχείων
- σκηνοθετικά «τεχνάσματα» στην τηλεόραση και το ραδιόφωνο

Στη συνέχεια της εργασίας θα αναλύσουμε διεξοδικότερα τους τρόπους που χρησιμοποιεί ένας δημοσιογράφος για να υπεκφύγει.

2.3. Η αλήθεια στην είδηση

«Σε σχέση με την καταγραφή των γεγονότων [...] κατέστησα αρχή μου να μην γράψω την πρώτη ιστορία που περιήλθε σε γνώση μου και ούτε να καθοδηγηθώ από τις γενικές εντυπώσεις μου, ή ήμουν παρών στα γεγονότα τα οποία έχω περιγράψει ή τα άκουσα από αυτόπτες μάρτυρες, των οποίων τις πληροφορίες έλεγξα όσο το δυνατόν λεπτομερέστερα. Όχι ότι ακόμη και έτσι ήταν εύκολο να ανακαλυφθεί η αλήθεια: διαφορετικοί αυτόπτες

μάρτυρες διηγήθηκαν διαφορετικά τα ίδια γεγονότα, μιλώντας μεροληπτικά για τη μία ή την άλλη πλευρά ή λόγω ατελών αναμνήσεων».

Με αυτά τα λόγια ο Θουκυδίδης εισάγει την αφήγησή του για τον Πελοποννησιακό πόλεμο, τον 5^ο π.Χ. αιώνα.

Η ανάγκη η είδηση να είναι αληθινή, αντικειμενική και να μην μεροληπτεί ήταν το ζητούμενο πάντοτε όποτε γινόταν καταγραφή ιστορικών και όχι μόνο γεγονότων. Το απόσπασμα του Θουκυδίδη δίνει μία σαφή εικόνα αυτής της ανάγκης.

Την επισήμανση του Θουκυδίδη, συμπεριλαμβάνουν μεταξύ άλλων στο βιβλίο τους «Εισαγωγή στη Δημοσιογραφία» ο Μπιλ Κόβατς και ο Τομ Ρόζενστιλ, υπογραμμίζοντας πως είναι απαραίτητο η είδηση να είναι αντικειμενική, να περιέχει την αλήθεια και να προβάλει με τον σωστό τρόπο τα πραγματικά στοιχεία (Κόβατς, Ρόζενστιλ, 2004:89).

«Πώς ξεχωρίζεις τη φήμη, το κουτσομπολιό, την αδύναμη ανάμνηση, τα παραπλανητικά κείμενα και προσπαθείς να συλλάβεις κάτι με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια, θέτοντάς το σε επανεξέταση υπό το φως μιας νέας πληροφόρησης και προοπτικής; Πώς υπερβαίνεις τα όρια της προοπτικής σου, την ίδια την εμπειρία σου και φτάνεις σε μία διήγηση την οποία οι περισσότεροι θα αναγνωρίσουν ως αξιόπιστη;» αναρωτιούνται.

«Αφαιρέστε όλη τη διαμάχη γύρω από τη δημοσιογραφία, όλες τις διαφορές ανάμεσα στα μέσα μαζικής ενημέρωσης ή ανάμεσα στη μία εποχή και την άλλη. Καθημερινά αυτά είναι τα πραγματικά ερωτήματα που αντιμετωπίζουν αυτοί οι οποίοι προσπαθούν να συγκεντρώσουν ειδήσεις, να τις καταλάβουν και να τις μεταφέρουν στον κόσμο. Η πεμπτουσία της δημοσιογραφίας είναι η προσήλωση στη διασταύρωση της πληροφορίας και είναι αυτή που τη διαχωρίζει από την ψυχαγωγία, την προπαγάνδα, τη μυθοπλασία ή την τέχνη», σημειώνουν στο βιβλίο τους.

Προσεγγίζοντας το θέμα από την ιστορική του πλευρά, οι συγγραφείς του βιβλίου δίνουν ορισμένα στοιχεία για την πρόθεση που υπήρχε από το ξεκίνημα ακόμη της δημοσιογραφίας να αποδίδονται τα γεγονότα με αντικειμενικότητα και οι ειδήσεις να στηρίζονται στην αλήθεια και μόνο: «Από τον 19^ο αιώνα, οι δημοσιογράφοι μιλούσαν για κάτι που λεγόταν ρεαλισμός και όχι αντικειμενικότητα (Κόβατς, Ρόζενστιλ, 2004:92). Ωστόσο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν ο Φρόιντ ανέπτυξε τις θεωρίες του για το υποσυνείδητο και ζωγράφοι όπως ο Πικάσο πειραματίζονταν με τον κυβισμό, οι δημοσιογράφοι άρχισαν να ανησυχούν για την απλοϊκότητα του ρεαλισμού και να ζητούν μία σαφέστερη ομολογία της ανθρώπινης υποκειμενικότητας. Το 1919 ο Ουόλτερ Λίπμαν και ο Τσαρλς Μερτζ, βοηθός αρχι-

συντάκτη της New York World, έκαναν μία σημαντική και καυστική περιγραφή για τον τρόπο με τον οποίο οι πολιτιστικές παρωπίδες είχαν διαστρεβλώσει την κάλυψη της Ρωσικής Επανάστασης από τους New York Times (Κόβατς, Ρόζενστιλ, 2004:93). Η δημοσιογραφία, σε παγκόσμιο επίπεδο, διακήρυξε ο Λίτμαν, ασκούσαν από “ανεκπαιδευτους περιστασιακούς δημοσιογράφους”. Όπως υποστήριζε, το επίπεδο της δημοσιογραφικής παιδείας έπρεπε να αλλάξει, έτσι ώστε να πάψει να αποτελείται από “επαγγελματικές σχολές που έχουν ως προορισμό να εξασφαλίσουν υψηλότερους μισθούς μέσα στην υπάρχουσα δομή. Αντίθετα, το πεδίο της δημοσιογραφικής παιδείας θα πρέπει να καταστήσει ακρογωνιαίο λίθο του τη μελέτη των αποδεικτικών στοιχείων και την επιβίωσή τους”.

Ο Τζόζεφ Πούλιτजर, ο μεγάλος καινοτόμος του κίτρινου Τύπου, πριν από μία γενιά, είχε δημιουργήσει τη Μεταπτυχιακή Σχολή Δημοσιογραφίας στο Πανεπιστήμιο Columbia για αυτούς τους λόγους. Το Σωματείο Εφημερίδων ιδρύθηκε σε μεγάλο βαθμό για να συμβάλει στην επαγγελματοποίηση της δημοσιογραφίας» (Κόβατς, Ρόζενστιλ, 2004:94).

Όπως υπογραμμίζεται στο ίδιο βιβλίο: «με βήματα αργά αλλά σταθερά οι δημοσιογράφοι συνέτασσαν χρόνο με τον χρόνο νέους κανόνες, νέες ρυθμίσεις για το επάγγελμά τους ώστε να μην αμφισβητείται κατά το δυνατό η πρόθεσή τους να αποδώσουν όσο το δυνατό πιο αντικειμενικά μία είδηση, αλλά και να κατοχυρώσουν το ίδιο το επάγγελμα».

Σήμερα οι κανόνες δεοντολογίας είναι το Α και το Ω της δημοσιογραφίας αν αναλογισθεί κανείς ότι, καταπατώντας τους, βρίσκονται αντιμέτωποι με το ενδεχόμενο της οριστικής τους διαγραφής από μέλη των Ενώσεων Συντακτών στις οποίες αγωνίστηκαν για να υφίστανται, εργαζόμενοι σκληρά και έπειτα από παρέλευση χρόνου και με την αποδοχή των υπολοίπων μελών.

Το θέμα της παραβίασης των κανόνων δεοντολογίας εμπίπτει στη δικαιοδοσία των πειθαρχικών συμβουλίων, ωστόσο είναι σκόπιμο να δούμε εκτενέστερα πόσο εύκολο είναι ένας δημοσιογράφος να μεταδώσει αντικειμενικά, με ακρίβεια και χωρίς υποκειμενισμό μία είδηση. Ας δεχτούμε αρχικά πως ο δημοσιογράφος έχει τη διάθεση να μην παραποιήσει κανένα απολύτως στοιχείο του γεγονότος, να μεταδώσει την αλήθεια και να είναι κατά το δυνατό αντικειμενικός.

Το πρώτο που πρέπει να επισημάνουμε είναι εάν και κατά πόσο υπάρχει η δυνατότητα να μεταδοθεί μία είδηση με αντικειμενικότητα. Ποια είναι η αλήθεια της είδησης. Αν ο δημοσιογράφος που τη μεταδίδει την αντιλαμβάνεται σαφώς και αν το κοινό την εισπράττει όπως μεταδίδεται.